

**ТРИПІЛЬСЬКА КУЛЬТУРА
ЯК ЯСЛА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ
НА ТЕРЕНАХ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

**ГЛАВА
3**

*Тільки вільні народи мають історію, інші —
усього лише хроніки.
Е. Кіне¹*

Питання прабатьківщини українського народу як частини загальнослов'янського етнічного масиву, — зазначає вітчизняний дослідник історії права В. Литвин, — тісно пов'язане з проблемою етногенезу слов'ян. У цьому важливому питанні зустрілись дві протилежні теорії: міграційна та автохтонна.

Міграційна побудована на визнанні руху як керівної засади етногенетичного процесу, за яким етнічний розвиток — це просторова експансія, переселення. Згідно з нею, слов'янство виникло в Прибалтиці, яка мала б бути першою батьківщиною слов'ян. Потім вони рушили на південь, до вісянського басейну, а зрештою — на схід в басейн середнього Дніпра (поділ на західних і південно-східних слов'ян).

Автохтонна твердить, що слов'яни були незмінними жителями тієї самої території з часів неоліту. Змінювались культури, але етнос залишався той самий. Отже, слов'яни — це автохтони (корінні жителі), а їх прабатьківщиною було або межиріччя Одри і Висли (I варіант), або середнє Наддніпров'я (II варіант). Треба теж згадати, що Початковий літопис виведить українські слов'янські племена з-над Дунаю. Тезу про «дунайську епоху» в житті українських слов'ян висунув ще М. Драгоманов² у 1870-х роках, а М. Грушевський³ називав добу українського розвитку від IV—IX ст. н. е. «чорноморсько-дунайською» [141, 16].

У визначенні українців як частини загальнослов'янського масиву, — продовжує В. Литвин, — переломну історичну роль

¹ Едгар Кіне (фр. Edgar Quinet, 1803–1875 pp.) — французький історик.

² Драгоманов Михайло Петрович (1841–1895 pp.) — український публіцист, історик, філософ, економіст, літературознавець, фольклорист, громадський діяч, представник відомого роду українських громадських і культурних діячів Драгоманових.

³ Грушевський Михайло Сергійович (1866–1934 pp.) — український історик, громадський та політичний діяч, голова Центральної Ради Української Народної Республіки.

зіграв В. Хвойка¹. У своїй епохальній книжці «Поля погребенний в среднем Поднепровье» (Петербург, 1901 р.), що була результатом його десятирічних археологічних дослідів, він виступив з твердженням про етнічну тотожність слов'ян Київської Русі і неолітичної людності середнього Наддніпров'я. Його теорію прийняли з різними інтерпретаціями й доповненнями авторитетні дослідники праісторії та етногенези українців (В. Щербаківський², Я. Пастернак³, М. Брайчевський⁴ та ін.) [141, 17].

Як зазначається у історичній літературі, Трипільська культура була поширена на лісостеповій території від середнього Дніпра до Бугу і Дністра на південному заході. За своїми ознаками і зразками ця культура споріднена з археологічними культурами Дунайського басейну, Балкан, островів східного Середземномор'я та Малої Азії. Отже, єднала вона Україну з могутніми культурами тодішнього світу. Трипільці були хліборобами і скотарями, а їхня культура не поширювалась далі ні на Схід, ні на Захід. Вона була типова для осілого місцевого населення, яке етнічно можна б визначити за протослов'ян, а в нашому випадку — за прапредків українців. Залишки трипільської культури відкрито в 38-х селах Київщини, 25-х селах Поділля і в 20-х селах Західної України.

Характерні особливості поселень-хуторів полягали у тому, що вони зводилися на відкритих місцях без оборонних споруд; житло споруджувалося по колу, одне біля одного, середина залишалася порожньою; хати будувалися каркасні; проміжки між стовпами заплітали лозою й обмазували ззовні та зсередини товстим шаром глини; розміри будівель складали 100—140 м²; стіни розписували яскравими фарбами, різнокольоровим орнаментом. Житло ділилося на кімнати, в яких, напевно, мешкали

¹ Хвойка Вікентій (1850–1914 рр.) – київський археолог чеського походження.

² Щербаківський Вадим Михайлович (1876–1957 рр.) – український історик, археолог, етнограф, мистецтвознавець.

³ Пастернак Ярослав Іванович (1892–1969 рр.) – український археолог.

⁴ Брайчевський Михайло Юліанович (1924–2001 рр.) – український історик та археолог.

окремі члени родини. Помешкання опалювалося пiччю, складеною з глиняних валькiв. За пiдрахунками, у такому будинку мешкали 20 осiб, отже, поселення налiчувало близько 500—600 осiб. Це були скотарсько-хлiборобські громади з колективною власнiстю на худобу.

Однак мешкали трипiльцi не лише на хуторах, — зазначає вiтчизняний дослiдник менталiтету української нацiї О. Стражний, — а й у величезних, як на той час, мiстах. Вони знали, як облаштувати життя багатотисячних колективiв, як цими колективами керувати. Безсумнiвно, у них були i «мiський голова», i бюрократiя, i «мiлiцiя». А можливо, i самобутнi ЖЕКи, РАГСи, витверезники, в'язницi. Не виключено, що трипiльський «мегаполiс» був своєрiдним прообразом античного мiста-держави.

З високим ступенем iмовiрностi можна припустити, — продовжує вчений, — що життя в трипiльському суспiльствi було ледь не райським — тихим, мирним, спокiйним. Адже в них не було ворогiв! Лук — улюблена зброя. Але ознак вiйськових зiткнень немає! Знайдено лише слiди незначних конфлiктiв — кiлька десяткiв (всього-на-всього!) наконечникiв стрiл. Схоже, що на трипiльські поселення не тиснули дикi степовi племена — iх у той час просто не iснувало. Хоча коня й було приручено, але, судячи зi зброю, у вiйськових цiлях його не використовували [218].

Однiєю з особливостей трипiльської культури також була величезна територiя поширення (близько 190 тис. км). Жодна з європейських розвинених землеробських енеолiтичних культур не могла зрiвнятися з нею за площею або темпами поширення. Пiд час свого найбільшого розквiту (наприкiнцi середнього етапу) населення на всiй територiї трипiльської культури за рiзними оцiнками становило вiд 410 тис. до, щонайменше, 1 млн осiб [218].

Безумовно, наявнiсть у поселеннях трипiльцiв «ЖЕКiв та витверезникiв» слiд вiднести до фантазiй автора, однак не можна iгнорувати iсторичнi факти, за якими, зокрема, у Верхньому Побужжi iснували поселення-гiганти: Володимирiвка

(понад 100 га), Веселий Кут (150 га), Миропілля (200 га) тощо [155, 172].

На наш погляд, безумовно, мешканці цих протомегалісів дотримувалися певних правил співіснування (звичаєвих законів), які встановлювалися відповідно до сталих звичаїв та повинні були захищати певні права індивіда (наприклад, право на житло, право власності, певні соціальні права, право участі в управлінні загальними справами тощо) та встановлювати його обов'язки перед соціумом (наприклад, дотримуватися санітарних норм, протипожежної безпеки, брати участь у громадських роботах тощо).

До того ж, як слушно зауважує вітчизняний історик Л. Корич, — якщо існувало кілька рівнів організації громади, то, крім загальних зборів жителів поселення, мав бути спеціальний адміністративний орган, відповідальний за вирішення всіх поточних питань організації життя міста, так би мовити, систем життєзабезпечення, а отже, була неминучою ієрархія вождів і «управлінців», які, крім усього іншого, здійснювали нагляд за дотриманням правил співіснування.

Згідно з цими правилами, які, до речі, формувалися на підставі сталих звичаїв (звичаєвих законів), частина жителів повинна була займатися наведенням порядку, охороною території та угідь. До цього додайте наявність ремісників і жерців, які також були певним чином організовані. Завдяки інтенсифікації рільництва у трипільців уперше виділилися групи людей, зайнятих в інших галузях господарства (ремісники, гончарі, ткачі, ковалі). Все це свідчить про наявність поділу праці, спеціалізації і кооперації в трипільському суспільстві, що є цивілізаційною ознакою [117, 59], що, знов таки, потребувало врегулювання на рівні звичаєвих законів. Однією з основних ознак цивілізації є писемність, роль якої у трипільців виконувала розвинута знакова система — трипільський орнамент, який налічував понад 300 окремих знаків та блоків. Тому, — як вважає український археолог М. Відейко, — «... в даному випадку ми маємо справу з початковими фазами виникнення ієрогліфічної писемності, для якої розвинутий набір знаків є чудовою базою» [27, 91].

Таким чином, можна констатувати, про наявність основних елементів конституційної культури трипільського суспільства, до яких, — як зазначає вірменський вчений-конституціоналіст Г. Арутюнян, — належать: розумне осмислення соціального існування; наявність основних цінностей буття; суспільна злагода щодо них; їх відтворення у способі життя і способі дій за допомогою правил і норм загальнообов'язкової поведінки; надання їм безумовно систематизованого правового характеру [11, 3].

Так у чому ж причини того, що, маючи чудові задатки, трипільська культура, так би мовити, зупинилась «за крок до державності» у своєму історичному розвитку, й куди поділося майже мільйонне її населення?

На наш погляд, трипільці стали заручниками свого менталітету, в основі якого були миролюбність та розпорошеність на значній на ті часі території. З появою зовнішніх ворогів у вигляді кочових племен, які промишляли грабунком, частина уособлених трипільських поселень занепала, а трипільці були змушені змінити не тільки місця проживання, а й суспільний уклад з метою надання відсічі агресорам, поступово трансформувались у войовничі та непокірні слов'янські племена — предків сучасних українців.

У цьому аспекті вважаємо, що слід погодитися з Д. Гуменною¹, яка у своїй високомистецькій і документованій книзі-розповіді про Трипільля «Минуле пливе в прийдешнє» наголошує, що «хоч не годиться спрощено ототожнювати трипільців з українцями, але все таки Трипільля поклало основи нашого національного світогляду і витворило своєрідність, якої нема у всіх наших слов'янських сусідів. Те щось унікальне, відмінне є просто в нас самих» [24, 14].

Такої самої точки зору дотримується й О. Стражний, який наголошує, що Трипільля як висока цивілізація, як і всі високі цивілізації, припинила своє існування тоді, коли це стало завгодно історії. Але якщо придивитися до виробів місцевих племен наступних поколінь — культур бронзового століття: «ямни-

¹ Гуменна Докія Кузьмівна (1904–1996 рр.) – відома історик та письменниця.

ків», «катакомбників», «зрубників», ми помітимо, що на їхньому посуді присутні трипільські символи. Вони чітко виявляються й у кераміці залізного віку (скіфсько-грецького періоду), на сірих вазах черняхівської культури. Той самий орнамент, ті самі сільськогосподарські технології, такі самі обряди. Навіть зараз в Україні можна зустріти обмащені глиною, яскраво розфарбовані «трипільські» мазанки, а символіка українських візерунків на рушниках і сорочках має прототипи у трипільських керамічних розписах – 180 поколінь між українцями й трипільцями, пов'язані тисячами ниточок традицій, спільних цінностей, вірувань і тисячами павутинок ментальності [218].

Український історик В. Черняк з цього приводу слушно звертає увагу на той факт, що «після занепаду Трипільської цивілізації, на початку III тис. до н. е., її носії не зникли з нашої землі, вони передавали з покоління в покоління культуру хліборобства і взагалі культуру в широкому розумінні слова. Культура — явище безперервне. Спадкоємцями трипільської культурної традиції стали українці. В українців і хати, і вбрання, і посуд, і орнамент — трипільські. І головне: українці, як і трипільці, хлібороби. Багато змінилося культур, а хліборобська культура в Україні збереглася. Відтоді, як на цій землі з'явилися люди, існує родовід українського народу. Питання Трипільської цивілізації — це питання походження та етнічної історії українського народу. Весь нагромаджений археологічний, етнографічний, лінгвістичний та історичний матеріал дає підстави стверджувати, що трипільське коріння українців — це не міф, а реальність. Історія починалася в Трипіллі – Кукутені, а Україна–Русь починалася з Трипілья. Трипільська культура — це праісторія України [250, 75]. Так само, як і витоки українського конституціоналізму, за висловом академіка Ю. Бауліна, «виходять корінням зі звичаєвих законів хліборобів трипільської культури та їх потомків – слов'янських племен антів та венедів» [12].